13.2.2024

Asia: E 58/2023 vp Valtioneuvoston selvitys: Suomen avaintavoitteet EU-vaalikaudelle 2024-2029

Sitra kiittää talousvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua Suomen avaintavoitteisiin EU-vaalikaudelle 2024-2029 liittyvästä valtioneuvoston selvityksestä. Lausunnon keskeisimmät huomiot on koottu alle.

- Kansalaisilla tulisi olla aito mahdollisuus vaikuttaa myös viralliseen EU:n päätöksentekoprosessiin.
- Puhdas siirtymä on Suomen etu niin talouden, omavaraisuuden kuin ekologisen kestävyyskriisin torjumisen kannalta.
- Kiertotalous on tärkeä työkalu ilmastonmuutoksen ja luontokadon torjunnassa. Seuraavalla vaalikaudella täytyy luoda aidot kiertotalouden mukaiset sisämarkkinat.
- Luonnon arvo pitää tehdä näkyväksi ja se tulee huomioida taloudellisessa päätöksenteossa.
- Komission tulevan viisivuotiskauden aikana on ensisijaisen tärkeää keskittyä datasääntelyn toimeenpanoon. Reilu datatalous tarvitsee toimivaa sääntelykehystä, joka vahvistaa yksilöiden oikeuksia digitaalisissa ympäristöissä ja mahdollistaa yrityksille vaivattoman sääntöjen noudattamisen.
- Euroopan on varmistettava omavaraisuutensa luotettavien yleiskäyttöisten tekoälyratkaisujen tuottamisessa.
- Luonnonvarojen ylikulutuksesta irrottautuminen kiertotalouden avulla vaatii datan valjastamista siirtymän tueksi. Lisäksi ihmisten ja yritysten osaamista toimia datavetoisessa yhteiskunnassa on vahvistettava.

1 Yleistä Suomen kannasta – Euroopan unioni Suomen tärkeimpänä poliittisena ja taloudellisena viitekehyksenä ja arvoyhteisönä

Sitra pitää hyvänä sitä, että valtioneuvosto määrittelee selkeästi Euroopan unionin Suomen tärkeimmäksi poliittiseksi ja taloudelliseksi viitekehykseksi ja arvoyhteisöksi. Suomen tavoitteena on globaalisti vahva ja toimintakykyinen Euroopan unioni, joka edistää jäsenvaltioidensa ja kansalaistensa turvallisuutta, hyvinvointia ja taloudellista etua.

Toimijana valtioneuvosto määrittelee Suomen seuraavasti: ”*Suomi on aktiivinen, luotettava ja ratkaisuhakuinen jäsenmaa, joka toimii aloitteellisesti, rakentavasti ja ennakoivasti edistääkseen omia tavoitteitaan*.” Sitra pitää tätä lähestymistapaa hyvänä ja tärkeänä niin EU:n kehittämisen ja toiminnan kuin Suomen omien tavoitteiden saavuttamisen kannalta.

Sitra käynnisti viime vuonna EU-koulutuksen, jossa koulutetaan kahdesti vuodessa joukko suomalaisia johtajia ja vaikuttajia yhteiskunnan eri sektoreilta. Kurssilla perehdytään EU:n tulevaisuusnäkymiin ja toimintaympäristön muutoksiin sekä vahvistetaan osallistujien kykyä ja halua vaikuttaa Euroopan unioniin.

2 Demokratia, oikeusvaltioperiaate sekä perus- ja ihmisoikeudet unionin toiminnan perustana

Sitra tukee valtioneuvoston näkemystä siitä, että ”*Demokratia, oikeusvaltioperiaate sekä perus- ja ihmisoikeudet ovat unionin kaiken toiminnan perusta*”. Demokratia yhteiskunta-järjestelmänä on voimakkaasti puolustuskannalla mukaan lukien Euroopassa ja EU:n jäsenmaissa. Sen vuoksi onkin hyvä, että valtioneuvosto pitää tärkeänä perusoikeus- ja demokratiapolitiikan pitkäjänteisen kehitystyön jatkamista EU:ssa, sekä EU:n liittymistä Euroopan ihmisoikeussopimukseen.

Demokratian elintilaa kaventavat sekä ulkoiset että sisäiset muutosvoimat. Esimerkiksi ripeä teknologinen kehitys mullistaa tieto- ja informaatioympäristöämme, mikä voi osaltaan voimistaa yhteiskunnallista polarisaatiota.

Sitran mielestä yksi keskeinen keino torjua näitä ilmiöitä ja puolustaa demokratiaa sekä luottamusyhteiskuntaa on kansalaisten laaja yhteiskunnallinen osallisuus. Siksi Sitra pitää tärkeänä, että kansalaisten osallistumisella olisi paikka myös virallisessa EU:n päätöksentekoprosessissa. Kattava kansalaisosallistuminen on sääntelyn valmistelussa tärkeää, jotta lainsäädäntö ottaa paremmin huomioon jäsenvaltioiden kansalliset ja alueelliset erot, joskin sisämarkkinoiden toimivuuden kannalta riittävä harmonisointi EU-tasolla on oleellista. Esimerkiksi luontoon, vihreään siirtymään, kehittyvään teknologiaan ja muihin voimakkaasti mielipiteitä herättäviin aiheisiin liittyen jäsenvaltioiden kansalaisten kokemusperäinen tieto auttaa luomaan parempaa ja hyväksyttävämpää lainsäädäntöä ja edistämään sen toimeenpanoa.

Kansalaisten vahvempi osallisuus parantaisi EU:n legitimiteettiä. Demokratian puolustamista ja uudistamista EU-tasolla edistäisi niihin liittyvien asioiden keskittäminen yhden tahon, komission pääsihteeristön tai yhden pääosaston alaisuuteen. Tällä tavalla olisi myös helpompi arvioida esimerkiksi nousevien teknologioiden tuomia uhkia ja mahdollisuuksia demokratialle ja reagoida näihin nykyistä strategisemmin.

3 Puhdas ja digitaalinen siirtymä osana EU:n strategista kilpailukykyä ja kokonaisturvallisuutta

Valtioneuvosto määrittelee Suomen pääprioriteeteiksi Euroopan strategisen kilpailukyvyn vahvistamisen, Euroopan kokonaisturvallisuuden parantamisen ja puhtaan siirtymän sekä biotalouden ja kiertotalouden mahdollisuuksien edistämisen.

Sitra katsoo, että puhdas ja digitaalinen siirtymä muodostavat kokonaisuuden Ne ovat yhdessä tärkeä osa niin EU:n kuin Suomen kilpailukykyä. Tämän nk. kaksoissiirtymän merkitys huomioidaankin hyvin valtioneuvoston selvityksessä osana EU:n sisämarkkinoiden kehittämistä ja teollisuuspolitiikkaa: ”*Suomi pitää tärkeänä konkreettisia toimia sisämarkkinoiden vahvistamiseksi* […] *ja korostaa kasvun hakemista mm. digitalisaatiosta*”. Ja edelleen: ”*Suomi korostaa, että osana sisämarkkinoiden ja teollisuuspolitiikan vahvistamista on välttämätöntä tehostaa resurssitehokkuutta, kiertotalouden toimivuutta ja hiilineutraalien materiaalien kehittämistä.”*

Puhtaan ja digitaalisen siirtymän edistäminen kytkeytyy vahvasti myös EU:n kokonaisturvallisuuden parantamiseen liiallisten riippuvuuksien purkamisen kautta. Kestävä uusiutuva energia tarkoittaa irrottautumista Eurooppaan tuotavasta fossiilienergiasta ja riippuvuuden vähentämistä kriittisten raaka-aineiden tuonnista.

Sitra tukee valtioneuvoston kantaa, jossa todetaan että ”*Puhtaan siirtymän kannalta avainasemassa olevat teknologiat ja innovaatiot, kuten tekoäly ja päästöseuranta, ovat riippuvaisia datan saatavuudesta, vapaasta liikkumisesta ja hyödyntämisestä. EU:ssa tulee jatkaa työtä datatalouden ja digitalisaation edistämiseksi niin horisontaalisti kuin tarvittaessa sektorikohtaisesti*.”

Tällaisista puhdasta siirtymää edistävistä ratkaisuista hyvä esimerkki on digitaaliset tuotepassit, joiden kehittämisestä Suomesta löytyy edelläkävijyyttä. Digitaaliset tuotepassit ovat keino parantaa tuotteiden jäljitettävyyttä ja kuluttajille tarjottavan tiedon läpinäkyvyyttä. Niiden avulla voidaan koota yhteen dataa tuotteiden kestävyydestä, raaka-aineista, materiaaleista ja turvallisuudesta. Ne parantavat tuotetiedon hyödynnettävyyttä, edistävät vastuullista liiketoimintaa ja kestävämpiä tuotantomenetelmiä sekä voivat nopeuttaa siirtymistä kiertotalouteen.

Euroopan komission helmikuussa 2020 esittelemä datastrategia on ohjannut datavetoisen talouden, tekoälyn ja yhteiskunnan kehitystä EU:ssa. Euroopan komission tulee jatkaa vuonna 2020 tehdyn datastrategian ja siitä juontuneen uuden sääntelyn toimeenpanoa. Sitra katsoo, että toimeenpanon lisäksi nykyistä datastrategiaa tulee kehittää ja päivittää, jotta se auttaisi vahvistamaan suomalaisten ja eurooppalaisten yritysten kilpailukykyä muuttuneessa geopoliittisessa tilanteessa. Sitra tukee ehdotettua Suomen näkemystä siitä, että EU:n strateginen kilpailukyky perustuu unionin omien vahvuuksien edelleen kehittämiselle.

Sitra esittää alla keskeiset näkemyksensä puhtaasta (tai ”vihreästä”) ja digitaalisesta siirtymästä.

Puhdas siirtymä

Sitra tukee valtioneuvoston vahvaa kannanottoa ilmastonmuutoksen vastaisten ja luonnon monimuotoisuutta vahvistavien politiikkatoimien jatkamiseksi: ”*Suomi korostaa, että unionissa on jatkettava johdonmukaisesti ilmastonmuutoksen vastaisia ja luonnon monimuotoisuutta vahvistavia politiikkatoimia huomioiden kestävän kehityksen periaatteet.”*

Sitra näkee, että nämä tavoitteet ovat sopusoinnussa Euroopan talouden kestävyyden ja kilpailukyvyn kanssa. Viimeiset reilut sata vuotta maailmantalous on kasvanut ja kehittynyt fossiilienergian, erityisesti öljyn, voimalla. YK:n ilmastohuippukokouksen (COP28) päätösasiakirjan kehotuksen mukaisesti seuraavina vuosikymmeninä maailma siirtyy pois fossiilienergian käytöstä. Tämä on ennennäkemätön mahdollisuus Suomelle: vaikka siirtymä ei tapahdu yli yön, on selvää, että kestävästi ja päästöttömästi tuotettuun energiaan, teollisuuden ja liikenteen sähköistymiseen sekä vetytalouteen nojaava siirtymä muuttaa maailmantalouden asetelmia. Suomella on hyvä mahdollisuus olla voittajien joukossa.

Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) ylläpitämässä vihreiden investointien dataikkunassa on lueteltu (8.2.2024) n. 230 miljardin euron edestä investointisuunnitelmia seuraavan yhdentoista vuoden ajalle. Yksi keskeisimmistä Suomen talouden rakenteellisista ongelmista on investointien vähyys. Puhtaan siirtymän investoinnit voivat antaa erittäin voimakkaan kasvusysäyksen ja samalla auttaa Suomea ja EU:a pääsemään ilmastotavoitteisiinsa.

Näin ollen onkin tärkeää, että Suomi jatkaa EU:n ilmastoneutraaliuden saavuttamiseen tähtäävän politiikan tukemista mm. vuodelle 2040 asetettavan kunnianhimoisen ilmastotavoitteen kautta, niin kuin valtioneuvoston perusmuistiossa todetaan. Sitra on myös samaa mieltä siitä, että ilmastotavoitteen saavuttamisessa keinojen pääpainon tulee olla päästövähennyksissä. Samalla kuitenkin sekä luonnollisten että teknisten hiilinielujen rooli tulee olemaan merkittävä.

Vuoden 2040 ilmastotavoitetta koskevassa tiedonannossaan (6.2.2024) Euroopan komissio nosti vahvasti esiin kiertotalouteen siirtymisen keinona, jolla voidaan saavuttaa monta asiaa yhtä aikaa: vähentää ilmastopäästöjä ja luonnonvarojen ylikulutusta, luoda uusia liiketoimintamahdollisuuksia ja työpaikkoja sekä lisätä EU:n turvallisuutta ja autonomiaa. Sitran selvityksen mukaan kiertotaloudella voidaan torjua myös luontokatoa.

Sitra näkee, että kiertotalouden periaatteita on integroitava vieläkin vahvemmin EU:n ydinpolitiikkoihin, kuten sisämarkkinoihin ja yhteiseen maatalouspolitiikkaan (CAP). Tavoitteena tulee olla aidot kiertotalouden periaatteiden mukaiset sisämarkkinat, joilla kasvu, innovaatiot ja työpaikkojen luonti eivät vaadi luonnon kantokyvyn ylittävää resurssien kulutusta. Samalla vahvistetaan EU:n autonomiaa. EU:n sisämarkkinoilla kiertotaloutta vauhdittaisi kiertotalousmateriaalien, -tuotteiden ja -palveluiden kysynnän vahvistaminen esimerkiksi tuotepolitiikan ja julkisten hankintojen kautta.

Sitra näkee myös, että luonnon arvo on tehtävä näkyväksi ja otettava huomioon EU:n (ja kansallisessa ja paikallisessa) päätöksenteossa kaikilla politiikkalohkoilla. On luotava kannusteita sille, että taloudelliset toimijat ylläpitävät ja vahvistavat taloudelle ja ihmisille tärkeitä ekosysteemipalveluita kuten hiilensidontaa, pölytystä ja vesien hallintaa. Muuten kulutamme loppuun luontopääomamme, jolle taloutemmekin perustuu.

Sitran yksityiskohtaisemmista näkemyksistä vihreän kehityksen ohjelman (European Green Deal) jatkosta, ks. toukokuussa 2023 julkaistu Sitran muistio.

Digitaalinen siirtymä

Sitra tukee valtioneuvoston kantaa EU:n teknologiakyvykkyyden vahvistamisesta osana strategista autonomiaa. Ehdotuksessa Suomen kannaksi korostetaan EU:n digitaalisen johtajuuden edellyttävän investointeja erityisesti murrosteknologioihin, kuten tekoälyratkaisuihin, suurteho- ja kvanttilaskentaan, siruteknologiaan sekä 6G:hen. Lisäksi korostetaan EU:n globaalin vaikuttavuuden parantamista erityisesti murrosteknologioiden standardointiin liittyen. Suomen strategisen kilpailukyvyn tavoitteet koskien digitaalista siirtymää ovat kannatettavia, mutta eivät riittäviä. Investointeihin ja standardointiin panostamisen lisäksi tekoälyn, puolijohteiden, 6G:n, kvanttiteknologian ja suurteholaskennan kaltaisia keskeisiä teknologioita tulee kehittää entistä strategisemmin, jotta niiden koko potentiaalia voidaan hyödyntää datavetoisen talouden kehityksessä. Tämä parantaa EU:n taloudellista turvallisuutta eli toimintavarmuutta ja kilpailukykyä.

Yleiskäyttöinen eli generatiivinen tekoäly tarjoaa uudenlaisia ratkaisuja työn tehostamiseen ja palveluiden kehittämiseen. Sitra korostaa, että EU:n on varmistettava omavaraisuutensa luotettavien yleiskäyttöisten tekoälyratkaisujen tuottamisessa. Sitra ehdottaa lisättäväksi valtioneuvoston kantaan maininnan tavoitteesta nostaa generatiivinen tekoäly tai luova tekoäly strategisen kilpailukyvyn kannalta keskeiseksi tavoitteeksi. Kilpailukykyiset ja luotettavat eurooppalaiset kielimallit ovat välttämättömiä

uusien sovellusten ja kaupallisten palveluiden rakentamisessa. EU:ssa kehitetyn luovan tekoälyn on oltava riittävän laadukasta ja EU:sta täytyy löytyä luotettavien kielimallien kehittämiseen tarvittavaa osaamista ja laskentakapasiteettia.

Sitra tukee valtioneuvoston näkemystä siitä, että EU:n globaalia toimintakykyä tulee tarkastella kokonaisvaltaisesti ja kehittää johdonmukaisesti. Sitra kannattaa valtioneuvoston ehdotusta EU:n kumppanuuksien edistämisestä EU:n globaalin roolin vahvistamiseksi sekä unionin intressien ja arvojen edistämiseksi. Globaalissa kilpailussa Euroopan valttina on ollut reilumman datavetoisen talouden ja yhteiskunnan rakentaminen. Uusien datataloutta edistävien toimenpiteiden täytyy tulevaisuudessakin perustua eurooppalaiselle arvopohjalle. Lisäksi EU:n on varmistettava, että datatalouden merkitys talouden ja yhteiskunnan uudistamisessa ymmärretään kaikissa jäsenmaissa. Sisämarkkinoiden kehitystä on ohjattava ja seurattava sitä ajantasaisesti.

Sitra yhtyy valtioneuvoston näkemykseen siitä, että EU-sääntelyn on oltava selkeää ja oikeusvarmuutta lisäävää, ja se tulee toimeenpanna tehokkaasti. Digitaalisten sisämarkkinoiden luomiseksi tulevan viisivuotiskauden aikana on ensisijaisen tärkeää keskittyä datataloutta koskevan sääntelyn toimeenpanoon. Sääntöjen noudattamisen on oltava yrityksille mahdollisimman vaivatonta ja jopa automatisoitua, esimerkiksi hyödyntämällä sääntelyteknologioiden mahdollisuuksia. Sitra ehdottaa, että Suomen tavoitteena tulisi olla varmistaa, että sääntelyteknologioiden mahdollisuuksia hyödynnetään datasääntelyä koskevien EU-säännösten toimeenpanossa, jotta erityisesti pk-yritysten olisi helpompi noudattaa sääntelyä. Sitran selvitys sääntelyteknologioiden mahdollisuuksista julkaistu 2023. Myös talousvaliokunta on lausunnossaan TavL 27/2021 vp todennut, että onnistunut sääntely-ympäristö voi toimia myös kilpailutekijänä sekä investointien että kuluttajien luottamuksen lisääntymisen kannalta ja onnistuessaan esimerkiksi tekoälyn sääntelyssä ja sen soveltamisessa, EU:lla on mahdollisuus toimia suunnannäyttäjänä sääntelyratkaisujen ja standardien kehityksessä ja käyttää tosiasiallista sääntelyvoimaansa myös kansainvälisesti.

Selkeiden dataa koskevien pelisääntöjen lisäksi EU:n on keskityttävä tarvittavien valmiuksien luomiseen, jotta dataa voidaan hyödyntää paremmin työn tuottavuuden sekä ihmisten ja ympäristön hyvinvoinnin lisäämiseen. Tämä vaatii Sitran näkemyksen mukaan ihmisten tekoäly- ja digilukutaidon vahvistamista sekä sitä että yrityksille tarjotaan datapohjaisen liiketoiminnan edistämistä tukevia työkaluja ja palveluita.

Sitran yksityiskohtaisemmat näkemykset koskien EU:n teknologiakyvykkyyden vahvistamista ja Euroopan datastrategian tulevaisuuden suuntaa tammikuussa 2024 julkaistussa Sitran työpaperissa.

Helsingissä 13.2.2024

Lasse Miettinen
Johtaja, Kestävyysratkaisut